

Гендерна детермінація вибору стилів поведінки студентами в конфліктних ситуаціях

Федорінова О. С.
Гапочка Я. О.

Анотація. У статті розглянуті деякі закономірності поведінки в пізньому юнацькому віці (18–23 роки). Проаналізовані гендерні детермінанти й особливості прояву індивідуального стилю поведінки в конфліктних ситуаціях серед юнаків і юнок. Презентовано результати емпіричного дослідження, спрямованого на визначення гендерних відмінностей у стилях поведінки студентів у конфліктних ситуаціях і чинників таких ситуацій за допомогою авторської анкети. Отримані дані було розширено й уточнено засобами методики «Визначення стилю поведінки в конфліктних ситуаціях» ТКІ Томаса — Кілмана.

Ключові слова: конфлікт, юність, гендерні відмінності конфліктності, конфлікти у студентському середовищі, стиль поведінки в конфліктних ситуаціях.

Постановка проблеми. Наразі суспільство перебуває у фазі гострої соціальної кризи, обумовленої економічними, політичними та новими етичними проблемами світової спільноти, що значно ускладнює гармонійну міжособистісну взаємодію між її членами. Деструктивні процеси в суспільстві стають інтенсивнішими ще й через пандемію коронавірусу COVID-19, яка вже тривалий час тримає весь світ у напрузі, викликаючи проблеми зі станом здоров'я та психоемоційним благополуччям людей. Непорозуміння, зумовлені різними позиціями та думками щодо шляхів попередження та регулювання захворюваності, часто переростають в конфлікти, які не оминають представників жодного з поколінь.

Юнацький вік — це період визначення життєвих пріоритетів і цінностей, здійснення професійного самовизначення та пошуку свого місця в суспільстві. Одним із найважливіших видів діяльності на цьому віковому етапі є спілкування, яке включає в себе особливості соціальної перцепції, пов'язаної з мотивацією, техніками спілкування, контролем за власними діями та результатними діяльності. Розвиток рефлексії закладає фундамент для вироблення молодими людьми активної

життєвої позиції та появи сталого інтересу до глобальних проблем, серед яких: соціальна нерівність і несправедливість, дискримінація в різних сферах суспільного буття, екологічні проблеми. Тобто на етапі юнацтва його представники стають більш незалежними та самостійними, готовими брати на себе суспільні обов'язки та приймати нові соціальні ролі. Такі психічні закономірності розвитку, притаманні для юнацького віку, можуть породжувати внутрішні психологічні протиріччя. Ускладнення процесів формування самоідентичності, неможливість задовольняти власні потреби й обмеженість комунікативного досвіду зазвичай провокують появу емоційної нестабільності та конфліктності з боку юнаків і юнок. Визначення гендерних відмінностей поведінки в конфліктних ситуаціях у юнацькому середовищі вбачається для нас одним із пріоритетних напрямів дослідження в час несприятливих і мінливих умов для різностороннього розвитку молодого покоління.

Аналіз наукових досліджень і публікацій з теми. Психологічні підходи й обґрунтування проблеми конфліктів висвітлювали такі видатні особистості, як З. Фрейд, А. Адлер, Т. Шибутані. Зокрема, З. Фрейд досліджував конфлікт через зовнішній прояв внутрішньої боротьби, тобто протиріччя в особистості зароджуються між силами інстинкту, розуму та свідомості. А. Адлер пояснював природу цього процесу як спосіб подолання нерівноправності та домінування одних людей над іншими, як можливість звільнитися від почуття неповноцінності, недооцінення та нехтування собою. Т. Шибутані трактував конфлікт як наслідок незадоволення у відносинах «індивід-середовище» [5; 6; 8].

Щодо тлумачення конфлікту в педагогіці немає єдиного усталеного підходу, як і у психології. Г. Антонов вважав, що конфлікт виникає під час виховання та проявляється в подальшій поведінці, якщо вона відхиляється від певної норми. Такої ж думки дотримувалися Л. Виготський та О. Залужний у своїх працях [1, с. 396].

Конфлікти виникають і розвиваються в різних сферах діяльності. Особливий інтерес викликає специфіка конфліктів в освітньому просторі. Учні відмінні в соціальному статусі, соціальній ситуації розвитку, в успіхах у навчанні й особливостях виховання [8]. Тобто виникнення суперечностей неминуче, коли між собою взаємодіють особи, які мають різні уявлення про життя, ціннісні орієнтації, норми моралі, особливо, якщо вони належать до різних вікових категорій.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники зауважують, що гендерні відмінності у взаємодії між дітьми проявляються, починаючи з дошкільного віку [3; 5; 7]. Так чоловічий стиль спілкування з раннього

дитинства виглядає більш активним і предметним, але водночас більш змагальним і конфліктним, ніж жіночий. Про це свідчить навіть той факт, що основними атрибутами ігор дівчат є ляльки, м'які іграшки, посуд, а у хлопчиків — пістолети, луки зі стрілами, машинки, рушниці, мечі тощо. Хлопці сміливіше, ніж дівчата, випробовують нові, навіть конфліктні, способи поведінки, більше схильні до ризику та непослуху, які, як їм здається, сприяють їхньому самоствердженню. Хлопчачі угруповання значно складніше контролювати, ніж дівчачі. Дівчатка шкільного віку в конфліктній ситуації використовують такі прийоми зменшення інтенсивності конфлікту, як прихований прояв гніву, пропозиція компромісу, спроби враховувати почуття і бажання партнера, ввічливі мовленнєві форми, уникнення владних криків і вигуків. Дівчата рідше, ніж хлопчики, використовують ненормативну лексику [4; 5]. Такі гендерні закономірності поведінки в конфліктних ситуаціях обумовлені особливостями (стереотипами) виховання дівчат та хлопців і рольовими очікуваннями, які формує суспільство щодо чоловіків і жінок.

У більш зрілому та свідомому періоді розвитку людини (зокрема, у юності) відбувається вироблення сталих суспільних норм для оцінки своєї поведінки та поведінки інших людей. Цей процес тривалий та нерівномірний і не рідко пов'язаний із відстоюванням власних кордонів, особистісної цінності та компетентності в суспільстві, що може призводити до загострення конфліктності в цьому періоді [7].

Дослідження літератури із проблематики конфліктності в юнацькому віці доводять, що є специфічні гендерні відмінності поведінки дівчат і хлопців у конфліктах. Зокрема, науковцями доведено різницю в емоційних проявах та їх динаміці, у способах конфліктних протидій та у спрямованості інтересів, які відстоюють представники різної статі в конфліктах. Юнаки під впливом емоцій часто бувають жорстокіші та вирішують конфлікти погрозами, бійкою, підкреслюючи свою силу та могутність. На відміну від юнок, які тонко зауважують емоційну напругу, керують нею, змінюючи реакцію опонента, підлаштовуючись під ситуацію та більш точно й легко оперують словами. Хлопці менш гнучкі і більш ригідні, а дівчата — лабільні та здатні, пристосовуючись до умов, маніпулювати обставинами та реакціями [4].

Серед основних чинників, що викликають конфлікти у студентському середовищі, можна виокремити такі: особистісне суперництво, спортивні досягнення або невдачі, суперництво за увагу викладачів або протилежної статі, матеріальне становище, нездатність

налагодження контактів з іншими людьми в силу особистісних якостей, досягнення в навчанні, у науковій праці. Найбільш гостро конфлікти проявляються серед першокурсників, які щойно потрапили в новий колектив і нові умови освітнього процесу. У цій напруженій атмосфері молоді люди шукають сприятливі психологічні умови для спілкування, очікують від оточуючих щирості, співпереживання та співчуття, шукають однодумців — людей, які здатні розділити з ними проблеми та виклики студентського життя [2]. Однак складні психологічні та соціальні процеси новоутворених груп можуть готувати для юнацтва підґрунтя для зародження конфліктних ситуацій. Спілкування молоді досить часто буває егоцентричним. Прагнення до самоствердження, відстоювання одноосібних інтересів переважають над інтересами та почуттями іншої людини. Спрямовані на себе молоді люди слухають інших, але не чують, не проникають у глибину проблем і ситуацій, які обговорюють. Вони вступають у діалог задля того, аби розповісти про себе, і не цікавляться зворотною реакцією. Такі особливості спілкування, обумовленні віковими закономірностями розвитку, призводять до напруженості або відчуження в неформальних стосунках і, як наслідок, виникнення міжособистісних конфліктів у студентському середовищі.

Гармонія спілкування в період юності також може бути порушена через утруднення соціальної взаємодії, у якій інша людина розглядається як перешкода для реалізації власного «Я». Для конфліктної ситуації в цьому підході властива протидія у спілкуванні та поведінка або діяльність, які спрямовані на відстоювання власних інтересів, шляхом обмеження активності опонента. Засобами такої протидії в конфліктних ситуаціях, на думку К. Томаса, є конкретний спосіб організації та реалізації дій, які виявляються в манері спілкування. Для кожної людини ці способи комунікації в конфліктах індивідуальні, однак усе ж структуруються за загальними параметрами, які відповідно до концепції дослідника формуються у стилі регулювання конфліктів, серед яких: *співпраця, суперництво, пристосування, уникнення, компроміс*. К. Томас акцентував, що з перерахованих стилів поведінки в конфліктах тільки співпраця є найпродуктивнішим способом вирішення суперечки в сенсі його результативного завершення [5; 8].

Отже, визначення домінуючих стилів поведінки в конфліктних ситуаціях та їх відмінності серед юнаків і юнок у контексті нашого дослідження можуть стати одним із кроків до розуміння специфіки міжособистісної взаємодії в сучасному студентському середовищі.

Мета статті полягає у виявленні та дослідженні гендерних відмінностей індивідуального стилю поведінки в конфліктних ситуаціях.

Викладення основного матеріалу дослідження. Дослідження було організовано та проведено засобами онлайн-опитування на базі Криворізького державного педагогічного університету. Загальна вибірка — 26 студентів, яких за логікою дослідження було поділено на дві підгрупи. У першу підгрупу ввійшли юнаки (13 осіб), у другу — юнки (13 осіб). Такий поділ дозволив наблизитись до визначення відмінностей у гендерних стилях поведінки в конфліктах серед представників юнацтва. Дослідження проводилося у два етапи:

- 1) розробка анкети для визначення гендерних відмінностей в особливостях поведінки в конфліктних ситуаціях і чинників таких ситуацій у юнацькому віці (табл. 1);
- 2) дослідження стилю поведінки в конфліктних ситуаціях за методикою Томаса — Кілмана «Визначення стилю поведінки в конфліктних ситуаціях» в адаптації Н. В. Грішиної.

Таблиця 1. Результати анкетування гендерних особливостей стилю поведінки студентів у конфліктах

№	Сутність запитання анкети	Розподіл відповідей у групі опитаних, %	
		юнки	юнаки
1	2	3	4
1.	Ви вважаєте себе конфліктними: 1) Так 2) Ні	1) 15,38% 2) 84,63%	1) 30,77% 2) 69,23%
2.	Коли виникають конфлікти, ви намагаєтесь: 1) Уникнути; 2) Вступити у відкриту суперечку; 3) Залагодити ситуацію	1) 38,46% 2) 23,08% 3) 38,46%	1) 23,08% 2) 46,15% 3) 30,77%
3.	Із ким частіше у вас виникають конфлікти: 1) Із представником своєї статі; 2) Із представником протилежної статі	1) 61,54% 2) 38,46%	1) 84,62% 2) 15,38%

Продовження табл. 1

1	2	3	4
4.	Якщо конфлікт розпочато, як він зазвичай вирішується: 1) Фізичним впливом (бійкою, стусани); 2) Вербальними образами (крик, образи, лайка); 3) Ваш варіант	1) 0% 2) 53,85% 3) 46,15%	1) 0% 2) 61,54% 3) 38,46%
5.	Яка зі стратегій поведінки, на вашу думку, буде найбільш ефективною під час конфліктної ситуації: 1) Компроміс; 2) Уникнення; 3) Приборство (вербальна агресія); 4) Поступливість	1) 69,23% 2) 30,77% 3) 0% 4) 0%	1) 69,23% 2) 15,38% 3) 15,38% 4) 0%
6.	Як вас вчили в дитинстві виходити з конфліктних ситуацій: 1) Будь-що, але досягти своїх інтересів; 2) Бути розумним і поступитися; 3) Треба уникати конфліктів (Будь розумнішим і промовчи); 4) Досягти компромісу у вирішенні проблеми	1) 0% 2) 38,46% 3) 30,77% 4) 30,77%	1) 0% 2) 15,38% 3) 15,38% 4) 69,23%

Додаткове відкрите питанням: «Що для вас найчастіше стає пусковим механізмом для виникнення конфлікту?», — передбачає висловлення власних думок і розширення варіативності чинників, які стають поштовхом для виникнення конфліктів. Серед них ключовими респонденти визначили наступні причини: образи, хамство, несправедливість, обман, незгода з думкою опонента. Найпоширенішою відповіддю серед юнок було твердження: «Коли ображають мене та моїх близьких» і «Коли не погоджуюся з думкою іншого». Серед юнаків — «Коли ображають мене та моїх близьких».

Як бачимо з результатів анкетування, самооцінка конфліктності серед юнаків вища, ніж серед юнок. Закономірності поведінки в конфліктних ситуаціях наступні: для юнок характерніше уникати конфлікти і згаджувати непорозуміння, а для юнаків — вступати у відкриту суперечку. Вирішувати конфліктні ситуації юнки звикли здебільшого за допомогою вербальної агресії та рідше йти на компроміс

чи взагалі змовчати. У юнаків вербальна агресія також превалює над фізичним впливом. На думку більшості юнаків і юнок, найбільш ефективною стратегією поведінки під час конфліктних ситуацій є компроміс, що є спільним для обох статей.

Із метою уточнення й узагальнення даних про гендерні відмінності стилів поведінки в конфліктних ситуаціях було проведено опитування за методикою Томаса — Кілмана «Визначення стилю поведінки в конфліктній ситуації». У процесі обробки результатів були визначені процентні показники в дівчат і хлопців за наступними способами регулювання конфліктів: 1) змагання (конкуренція) як прагнення досягти своїх інтересів на шкоду іншому; 2) пристосування — на противагу суперництву, принесення в жертву власних інтересів заради іншого; 3) компроміс; 4) уникнення — відсутність як прагнення до кооперації, так і тенденції до досягнення власних цілей; 5) співпраця, коли учасники ситуації приходять до альтернативи, що повністю задовольняє інтереси обох сторін.

Для порівняння отриманих даних представляємо діаграму (рис. 1), яка наочно ілюструє гендерні відмінності у стилях поведінки студентів під час конфліктних ситуацій.

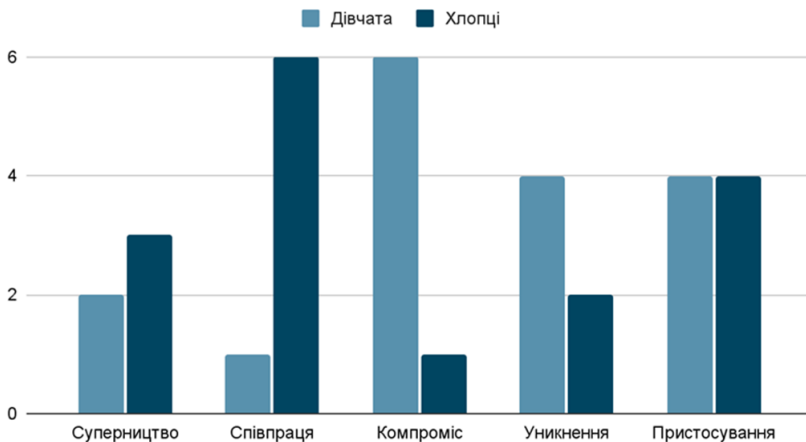

Рис. 1. Пріоритети у стилях поведінки в конфліктах серед юнаків і юнок

З огляду на результати, можна зробити висновок, що домінуючим стилем поведінки в конфліктних ситуаціях серед вибірки юнаків є

співпраця, а у дівчат — компроміс. Отримані результати частково підтверджують і пояснюють дані нашої анкети.

Незважаючи на певні відмінності між реакціями та проявами поведінки у конфліктах серед юнаків і юнок, більшість дослідників з різними поглядами на природу та сферу зародження й розвитку суперечностей між людьми спільні в наступному: дорослішання, накопичення соціального досвіду та розширення світогляду дозволяють сформувати адекватні стилі поведінки в конфліктних ситуаціях як жінкам, так і чоловікам. А конкурентне середовище змушує розвивати нові, винахідливі стратегії поведінки в несприятливих умовах, які частіше знаходяться в полі компромісу та діалогу.

Висновки. Протиріччя особистісного розвитку юнацтва протягом студентського періоду життя виявляється у двох дихотоміях психосоціального розвитку:

- 1) дихотомії індивідуального — соціального стилів життя, що реалізується через зіткнення індивідуальних інтересів (прагнення до визнання, переваги порівняно з іншими) і соціальних інтересів (почуття спільності). Тому і виникають конфлікти, коли юнаки не погоджуються з позицією інших, не розуміють її;
- 2) дихотомії внутрішньої — зовнішньої детермінації поведінки, що зумовлює протиставлення особистісного прагнення до самоактуалізації та прагнення відповідати умовним цінностям суспільства (виявлення конформізму), в умовах критики, прискіпувань чи звинувачень [7].

Результати розробленої анкети дозволили встановити, що юнаки оцінюють свою поведінку, як схильну до конфліктної та вбачають її прояв у відкритій прямій вербальній суперечці з опонентом. На протигагу юнакам, які загалом вбачають себе не схильними до конфліктів, а в разі виникнення суперечок вважають, що попередження (*уникнення*) може стати кращим сценарієм у потенційних непорозуміннях. Однак, якщо конфлікт усе ж неминучий, юнки вирішуватимуть його вербальними засобами. Окрім того, як юнаки, так і юнки були солідарні в тому, що компроміс є кращим способом розв'язання конфліктів. Пусковим механізмом для виникнення конфлікту для обох статей є наступні причини: образи, хамство, несправедливість, обман, незгода з думкою опонента.

У процесі визначення домінуючого стилю поведінки в конфліктних ситуаціях засобами апробованої методиками було встановлено, що юнаки обирають співпрацю, а дівчата — компроміс.

Можна дійти висновку, що проблема, яку розглянуто, є актуальною та потребує подальшого вивчення шляхом розроблення психологічних тренінгів і занять, які допомагають мінімізувати конфліктні прояви у студентському середовищі.

Список використаної літератури

1. Антонов Г. В. Конфліктологія як інтегративна галузь наукових знань про конфлікти. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. Вип. 30. 2005. С. 394–399.
2. Безлюдна В., Корчакова Н. Онтогенетичні аспекти гендерної стереотипізації та поляризації. *Філософія освітнього простору: психологічний вимір : колективна монографія*; за ред. Р. В. Павелківа, Н. В. Корчакової. Київ : Вид-во «Центр учбової літератури», 2021. С. 144–175.
3. Бендас Т. В. Гендерная психология : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 431 с.
4. Котлова Л. О. Гендерні особливості конфліктних форм поведінки у підлітковому та юнацькому віці. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2013. № 19. С. 95–99.
5. Ложкін Г. В., Пов'якель Н. І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика : навчальний посібник. Київ : ВД «Професіонал», 2006. 416 с.
6. Підбуцька Н. В. Еволюція феномену «конфлікт» у зарубіжній науковій літературі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Вип. № 5 (58). 2009. С. 123–126.
7. Токарева Н. М., Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] Київ, 2017. 548 с.
8. Токарева Н. М. Психологічний контент конфліктної поведінки підлітків. *Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України* / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Вип. 45. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2019. С. 381–404.

References

1. Antonov, H. V. (2005). Konfliktolohiya yak intehratyvna haluz' naukovykh znan' pro konflikty [Conflictology as an integrative branch of scientific knowledge about conflicts]. *Visnyk Natsional'noho universytetu vnutrishnikh sprav*. Vyp. 30. S. 394–399. [in Ukrainian]
2. Bezlyudna, V. & Korchakova, N. (2021). Ontogenetichni aspekti gendernoyi stereo tipizatsiyi ta polarizatsiyi [Ontogenetic aspects of gender stereotyping and polarization]. *Filosofia osvithnogo prostoru: psihologichniy vimir : kolektivna monografiya*; za red. R. V. Pavelkiva, N. V. Korchakovoyi. Kyiv : Vid-vo "Tsentri uchbovoyi literaturi". S. 144–175. [in Ukrainian]
3. Bendas, T. V. (2005). Gendernaya psikhologiya [Gender psychology] : uchebnoye posobiye. Sankt-Peterburg : Piter. 431 s. [in Russian]
4. Kotlova, L. O. (2013). Henderni osoblyvosti konfliktnykh form povedinky u pidlitkovomu ta yunats'komu vitsi [Gender features of conflict behaviors in adolescence and adolescence]. *Pedahohichna osvita: teoriya i praktyka. Psykholohiya. Pedahohika*. 19. S. 95–99. [in Ukrainian]
5. Lozhkin, H. V. & Pov'yakel', N. I. (2006). Psykholohiya konfliktu: teoriya i suchasna praktyka [Psychology of conflict: theory and modern practice] : navchal'nyy posibnyk. Kyiv : VD "Profesional". 416 s. [in Ukrainian]
6. Pidbut's'ka, N. V. (2009). Evolyutsiya fenomenu "konflikt" u zarubizhniy naukoviy literaturi [Evolution of the phenomenon of "conflict" in foreign scientific literature]. *Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchiiy i zahal'noosvitniy shkolakh*. Vyp. 5 (58). S. 123–126. [in Ukrainian]
7. Tokareva, N. M. & Shamne, A. V. (2017). Vikova ta pedahohichna psikhologiya [Age and pedagogical psychology] : navchal'nyy posibnyk [dlya studentiv vyshchyykh navchal'nykh zakladiv]. Kyiv. 548 s. [in Ukrainian]
8. Tokareva, N. M. (2019). Psihologichniy kontent konfliktnoyi povedinky pidlitkiv [Psychological content of conflict behavior of adolescents]. *Problemi suchasnoyi psihologiyi : zb. nauk. prats' Kam'yanets-Podil's'kogo national'nogo universitetu imeni Ivana Ogiienka, Institutu psihologiyi imeni G. S. Kostyuka NAPN Ukrayini* / za nauk. red.

S. D. Maksymenka, L. A. Onufriyevoyi. Vyp. 45. Kam'yanets'-Podil's'kyy : Aksioma. S. 381–404. [in Ukrainian]

Fedorinova O. F., Hapochka Y. A.

Gender determination of students' choice of behavioral styles in conflict situations

Abstract. The article considers some patterns of behavior in late adolescence (18–23 years). Gender determinants and features of manifestation of individual style of behavior in conflict situations among young men and women are analyzed. The results of an empirical study aimed at identifying gender differences in students' behavioral styles in conflict situations and the factors of such situations with the help of the author's questionnaire are presented. The obtained data were expanded and refined by means of the tried and tested method "Determining the style of behavior in conflict situations" TCI Thomas — Kilman.

Key words: conflict, youth, gender differences of conflict, conflicts in the student environment, style of behavior in conflict situations.

Федорінова Олександра Сергіївна,

природничий факультет

Криворізький державний педагогічний університет

Кривий Ріг, Україна

aleksandrafedorinova22@gmail.com

Гапочка Яна Олександрівна,

викладач кафедри загальної та вікової психології

Криворізький державний педагогічний університет

Кривий Ріг, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0359-652X>

yanagap@ukr.net